

FÉLIX CHARTREUX • MAUD CHIRIO • MATHILDE LARRÈRE
VINCENT LEMIRE • EUGÉNIA PALIERAKI

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

μετάφραση
Γιάννης Καυκιάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
Αγγλικός 17ος αιώνας, η πρώτη επανάσταση (Mathilde Larrère)	17
Άνεμος ελευθερίας φυσά από την Αμερική (Mathilde Larrère)	27
Η Γαλλική Επανάσταση «μπτέρα όλων των επαναστάσεων» (Mathilde Larrère)	39
<i>Κραδαίνοντας την επανάσταση (Félix Chartreux, Mathilde Larrère, Eugénia Palieraki)</i>	58
Το όνειρο του Μπολιβάρ, μια επαναστατημένη ήπειρος (Eugénia Palieraki)	63
Ιούλης 1830, μια δευτερότοκη επανάσταση; (Mathilde Larrère)	73
<i>Η Εδευθερία Οδηγεί τον Λαό (Mathilde Larrère)</i>	83
1848, Η Άνοιξη των Λαών (Mathilde Larrère)	87
Κομμούνα, η κραυγή του λαού του Παρισιού (Mathilde Larrère)	101
Η Επανάσταση των Νεότουρκων, ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση (Vincent Lemire)	113
Γη και Ελευθερία, μια επανάσταση στο Μεξικό (Maud Chirio)	125
<i>Από τη μια επανάσταση στην άλλη (Félix Chartreux, Mathilde Larrère, Eugénia Palieraki)</i>	134
Οι ρωσικές επαναστάσεις, «Μέγα φως εξ ανατολών» (Félix Chartreux)	141
Το κόκκινο και το μαύρο, πόλεμος και επανάσταση στην Ισπανία (Eugénia Palieraki)	167
<i>Υπάρχουν, άραγε, επαναστατικές δεξιές; (Maud Chirio)</i>	180
Η μεγάλη πορεία της Κινεζικής Επανάστασης (Maud Chirio)	187
Η Κουβανική Επανάσταση, <i>Hasta la victoria, siempre!</i> (Eugénia Palieraki)	205
<i>Όταν η επανάσταση φοβίζεται (Maud Chirio, Eugénia Palieraki)</i>	219
Επαναστατικές ουτοπίες και ένοπλοι αγώνες (Eugénia Palieraki)	225
Τα κόκκινα γαρίφαλα της Πορτογαλίας (Maud Chirio)	245
<i>«Στα όπλα, ποδίτες!» (Mathilde Larrère, Vincent Lemire, Eugénia Palieraki)</i>	253
Ιράν, μια επανάσταση θεοκρατική; (Vincent Lemire)	259
Πτώση του κομμουνισμού και βελούδινες επαναστάσεις (Félix Chartreux)	269
<i>Στραυμένες, εξεγερμένες, μαχόμενες (Félix Chartreux, Mathilde Larrère, Vincent Lemire)</i>	288
Αραβικές επαναστάσεις: νέα Άνοιξη των Λαών; (Vincent Lemire)	293
Σημειώσεις στην ελληνική έκδοση	307

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι εξεγέρσεις των λαών της Τυνησίας, της Αιγύπτου, της Λιβύης, της Ιορδανίας, του Μαρόκου, της Υεμένης και του Μπαχρέιν την περίοδο 2010-2012 μας ώθησαν να ξεκινήσουμε τη συγγραφή του συλλογικού έργου που κατέληξε στην πρώτη έκδοση του βιβλίου *Επαναστάσεις*. Μέσα σε μερικές βδομάδες οι «αραβικές μάζες», που συχνά τρομάζουν τους Δυτικούς, είχαν ξεσηκωθεί για να επιβάλουν την κυριαρχία και τα δικαιώματά τους ως ελεύθερων αραβικών λαών ενάντια στα απολυταρχικά καθεστώτα που κυβερνούσαν τις χώρες τους. Η Ευρώπη παρακολούθησε άφωνη αυτό που αποκάλεσαν τότε στην άλλη ακτή της Μεσογείου «επιστροφή της επανάστασης». Από πότε, αλήθεια, η επανάσταση είχε εκλείψει; Από την εποχή του «τέλους της ιστορίας», στο λυκόφως του 20ού αιώνα, μας απαντούσαν, όταν η πώση του τείχους του Βερολίνου κι έπειτα της Σοβιετικής Ένωσης είχαν δώσει την εντύπωση ότι η νίκη του φιλελεύθερου και καπιταλιστικού μοντέλου καθιστούσε πλέον περιττή τη λαϊκή εξέγερση. Ήδη η Πορτογαλία του 1974 είχε δώσει τον τόνο με τα στολισμένα με γαρίφαλα τεθωρακισμένα που σταματούσαν στα φανάρια. Στα τέλη του 20ού αιώνα, οι επαναστάσεις είχαν γίνει «βελούδινες». Και να που στις αρχές του 21ου αιώνα ο κόσμος ξαναμιλούσε για «επανάσταση».

Έκτοτε, η έκπληξη ή ο ενθουσιασμός έδιναν συχνά τη θέση τους στην απογοήτευση ή στον φόβο μπροστά σε καταστάσεις που εκλαμβάνονται ως επικίνδυνες ή ανεξέλεγκτες. Πολλοί επιχειρούν να καταστήσουν εκ νέου ακίνδυνη την «επανάσταση» παρουσιάζοντάς τη με ειρηνικές ή διαχειριστικές μορφές, μετατρέποντάς τη σε διαφημιστικό σλόγκαν, νοθεύοντάς την απερίοριστα, οικειοποιούμενοι λίγη από την αίγλη της και τον δυναμισμό της για να πουλήσουν προϊόντα – ακόμη και πολιτικά. Για πολλούς άλλους, όμως, η επανάσταση έχει ξαναγίνει πραγματικά μια πολιτική διαδικασία εγγεγραμμένη στο παρόν. Συναρτώμενη με την ιδέα της κρίσης, της ανυπομονησίας να αναποδογυριστεί

το τραπέζι και να ξαναμοιραστούν τα χαριά, αυτή η δυνατότητα της επανάστασης που αναγεννιέται από τις στάχτες της ξυπνά επίσης νέους φόβους. Την ώρα που γιορτάζονται τα εκατό χρόνια από τον Οκτώβρη του 1917, η επανάσταση ως εξέγερση του λαού ξαναβρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων, ξαναγίνεται μια έννοια καυτά επίκαιρη και ως εκ τούτου αμφίσημη και φορτισμένη με συγκινήσεις. Με τούτο το βιβλίο, δεν φιλοδοξούμε να δώσουμε απαντήσεις στα αγωνιώδη ερωτήματα της παρούσας συγκυρίας, αλλά να ξαναδώσουμε στην «επανάσταση» το ιστορικό της βάθος, υπενθυμίζοντας τις αμφισημίες της και αποφεύγοντας τα συνήθη ολόγκων και τις απλουσιεύσεις.

Τι είναι μια επανάσταση; Αρχικά αυτή η λέξη περιέγραφε την κίνηση των άστρων,¹ αλλά, αφότου μετατράπηκε σε πολιτικό όρο, κατά την περίοδο των αγγλικών επαναστάσεων του τέλους του 17ου αιώνα και κυρίως μετά την κατάληψη της Βασιλίας από τον λαό του Παρισιού στις 14 Ιουλίου 1789, η επανάσταση προσδιορίζεται πριν απ' όλα ως μια στιγμιά βίαιης έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας. «Στα όπλα, πολίτες! Σχηματίστε τα τάγματά σας!» διακηρύσσει η *Μασοαδύνδα* το 1792. «Ο κυρίαρχος λαός προχωρά / Τύρανοι, κατεβείτε στον τάφο», μας λέει το *Εμβατήριο της Αναχώρησης* (1794).² Η πανταχού παρούσα εικόνα του λαού που προελαύνει ένοπλος είναι η συγκεκριμένη και συμβολική μετάφραση του ξεσηκωμού του. Ορίστε γιατί η επανάσταση δεν είναι πραξικόπημα: δεν είναι έργο μόνο μιας ομάδας ανθρώπων ή ενός στρατού, αλλά των μαζών που επιχειρούν να ανατρέψουν ένα καθεστώς. Επίσης, η επανάσταση δεν είναι μόνο ένας λαός που ξεσηκώνεται: η εξέγερση, οι «λαϊκές ταραχές» μετατρέπονται σε επανάσταση μόνο από τη στιγμή που ανοίγουν τον δρόμο για μια ριζική αλλαγή. Το ζητούμενο είναι η κατεδάφιση του υπάρχοντος καθεστώτος και όχι η μεταρρύθμισή του από τα μέσα. «Ας σβήσουμε το παρελθόν»³ (*Η Διέθνης*, 1871), οι επαναστάτες «υφαίνουν το σάβανο του παλιού κόσμου» όπως οι μεταξουργοί της Λιόν.⁴ Για τους επαναστάτες, η εξουσία, το κράτος, οι κατεστημένες ελίτ και όλες οι αδικίες και καταπιέσεις που καταγγέλλουν αποτελούν «παλαιό καθεστώς» και η διατήρησή του ή η παλινόρθωσή του –αφότου ανατραπεί– πρέπει να αποφευχθούν πάση θυσία. Για να αντικαταστήσουν αυτό το «παλαιό καθεστώς», επινοούν

νέες εξουσίες, που οφείλουν να έχουν ως πυρήνα και μοναδική πηγή νομιμότητας τον λαό.

Αυτή η ρήξη συνεπάγεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων την προσφυγή αν όχι στη βία, τουλάχιστον στον καταναγκασμό και στην παράνομη δράση. Πρέπει να «κρεμάσουμε τους αριστοκράτες στους φανοστάτες» (*Όλα Θα Πάνε Καλά*, 1790),⁵ να ξεφορτωθούμε «τους λογχιούς, τους μπουρζουάδες, τους χορτάτους» (*Η Νέα Φρουρά*, 1920).⁶ Παράνομη, η επανάσταση είναι αναγκαστικά στο ξεκίνημά της, αφού στρέφεται ενάντια σε μια έννομη τάξη. Βίαιη γίνεται όταν η εν λόγω τάξη αντιστέκεται και χρησιμοποιεί γι' αυτό τους οπλισμένους βραχίονες που έχει στη διάθεσή της. Καθώς, όμως, επιτελείται στο όνομα του κυρίαρχου λαού, επικαλείται το δικαίωμα αντίστασης στην καταπίεση και εγκαθιδρύει μια νέα τάξη· η επανάσταση είναι η στιγμή κατά την οποία επιτελείται η μετάβαση από την παράνομη στην έννομη βία.

Αυτά τα γενικά χαρακτηριστικά σκιαγραφούν το πορτρέτο της επανάστασης στη σύγχρονη εποχή –η επανάσταση είναι συνεπώς πολύ νέα στην κλίμακα των ιστορικών χρόνων, καθώς δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς τη νεωτερική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας–, αλλά δεν εξηγούν την ποικιλομορφία των επαναστάσεων. Αυτή οφείλεται πρώτα πρώτα στο γεγονός ότι η σχεδιαζόμενη, κι εν συνεχεία επιτελούμενη, ριζική ρήξη στηρίχτηκε σε άκρως διαφορετικές ιδεολογίες στην πορεία του χρόνου. Να σπάσουμε τις αλυσίδες, εντάξει, αλλά ποιες; Μόνο αυτές που εμποδίζουν τον άνθρωπο να απολαμβάνει πολιτικών ελευθεριών, να μετέχει στην πολιτική ζωή, ή και εκείνες που τον αλυσοδέουν σε μια μηχανή, σ' ένα αλέτρι, εκείνες που τον καταδικάζουν στην πείνα; Ποιο καταπιεστή να διώξουμε; Τον τύραννο; Τον αριστοκράτη που οχυρώνεται πίσω από τα προνόμιά του ή και τον εκμεταλλευτή εργοδότη και τον αποικιοκράτη; Σε ποιο λαό να δώσουμε την εξουσία; Στον πολίτη λαό, ανεξαρτήτως συνθηκών ζωής και εργασίας, ή μόνο στις λαϊκές τάξεις, στις «γης τους κολασμένους», τους προλετάριους του καπιταλιστικού κόσμου;

Από τη μια επανάσταση στην άλλη, η ιστορία γίνεται πιο σύνθετη, οι επαναστατικές κληρονομίες αντιπαράτιθενται, ενίοτε συγκρούονται μεταξύ τους, αλλού διασταυρώνονται. Στην Αγγλία της δεύτερης

πεντηκονταετίας του 18ου αιώνα, κι ακόμη περισσότερο από το τέλος αυτού του αιώνα κι έπειτα στο σύνολο του ατλαντικού χώρου και ειδικότερα στη Γαλλία, ο λαός προχωρά προς την ελευθερία και για την ελευθερία του: ελευθερία σκέψης, θρησκευτική ελευθερία, ελευθερία έκφρασης, ελευθερία να αποφασίζει συλλογικά για το μέλλον του έθνους, ελευθερία να μετακινείται, να εργάζεται, να χρησιμοποιεί υπαλλήλους, να κάνει εμπόριο. Έτσι, οι επαναστάσεις του 1776, του 1789, του 1830, του 1848 είναι πριν απ' όλα φιλελεύθερες και ανατρέπουν, στο όνομα των ατομικών δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, τις απολυταρχικές μοναρχίες, που στηρίζονταν σε αριστοκρατικές κοινωνίες και επίσημες Εκκλησίες. Είναι επίσης εθνικές, αμφισβητούν τα πατρογονικά δυναστικά σύνορα στην Ευρώπη και διεκδικούν ένα κράτος για τα αναδυόμενα έθνη. Ως εθνικές, επίσης, ανατρέπουν στην Αμερική τις ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες.

Όμως από το 1789 ήδη, και πολύ πιο καθαρά από το 1792-1793 κι εξής, η διαμόρφωση μιας αφενός δημοκρατικής και αφετέρου κοινωνικής, και σύντομα σοσιαλιστικής, σκέψης καλλιέργησε αμφιβολίες σχετικά με τις απελευθερωτικές αρετές αυτής της «ελευθερίας της αλεπούς μέσα στο κοτέτσι». Το βλέμμα ορισμένων επαναστατών μετακινήθηκε προς άλλες σφαίρες της κοινωνικής δραστηριότητας: την κατανομή του πλούτου, την εργασία και τα εργατικά δικαιώματα. Οπότε περνάμε στην εποχή της «κοινωνικής» επανάστασης. Δεν πρόκειται πλέον μόνο για τη διεκδίκηση του δικαιώματος να πιστεύεις ή να γράφεις, αλλά του δικαιώματος να ψηφίζεις, να τρέφεις, να ζεις αξιοπρεπώς, να μορφώνεσαι. Αν το 1789 είναι φιλελεύθερο, το 1793 είναι δημοκρατικό και κοινωνικό και εγκαινιάζει μια αντίθεση που βρίσκεται στον πυρήνα κάθε επανάστασης σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Με τις σφαγές του 1848 πνίγεται στο αίμα η κοινωνική αμφισβήτηση της φιλελεύθερης επανάστασης. «Η επανάσταση πέθανε! Ζήτω η επανάσταση!» γράφει τότε ο Μαρξ, που δεν πιστεύει πλέον στην αστική επανάσταση, προτείνει τη συγκρότηση της Διεθνούς των προλετάρων και προσδοκά μια νέα επανάσταση που θα αμφισβητεί την ιδιοκτησία, τον καπιταλισμό, την αστική δημοκρατία. Η Κομμούνια του Παρισιού είναι κατ' αυτόν η αυγή που την προαναγγέλλει.

Μπορούμε να πούμε, λοιπόν, ότι ο 19ος αιώνας ήταν επαναστατικός κάτω από τη σκιά της Γαλλικής Επανάστασης, ενώ ο 20ός αιώνας προσφέρει ένα πανόραμα πιο σύνθετο. Η κληρονομιά του μεγάλου φιλελεύθερου αιώνα δεν έχει, βέβαια, εγκαταλειφθεί: κατά περιόδους επανενεργοποιείται, αποκτά νέες σημασίες. Οι πρώτες επαναστάσεις του 20ού αιώνα ξεσπούν πριν από το 1917, όταν τα εξαντλημένα απολυταρχικά καθεστώτα ανατρέπονται, ανάμεσα στο 1900 και στο 1910, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στο Μεξικό, στην Κίνα, στο όνομα της Ελευθερίας, της Δημοκρατίας και του Έθνους. Σε αυτά τα άκρως διαφορετικά μεταξύ τους κινήματα, το σκάνδαλο της πείνας και της εξαθλίωσης του λαού, το ζήτημα της γης όπως και η απόρριψη των ιμπεριαλισμών χαράσσουν κιάλας την πορεία των μελλοντικών επαναστάσεων.

Ωστόσο, με την έκρηξη του 1917 ανοίγει μια νέα σελίδα. Πρόε-κταση και υπέρβαση του 1789 και του 1793, η Ρωσική Επανάσταση ενσαρκώνει και προβάλλει σε ολόκληρο τον πλανήτη την ελπίδα για έναν καλύτερο κόσμο κι ένα μοντέλο ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού, πολιτικού βολонταρισμού και ισχύος έναντι του δυτικού ιμπεριαλισμού. Ταυτόχρονα, όμως, οι μπολσεβίκοι θα σφετεριστούν το επαναστατικό πρόταγμα και θα συγκεντρώσουν όλες τις εξουσίες στα χέρια τους εγκαθιδρύοντας ένα δικτατορικό καθεστώς νέου τύπου. Στην ΕΣΣΔ και, σε διαφορετικό βαθμό, στα άλλα κομμουνιστικά κράτη, η φιλοδοξία της δημιουργίας ενός «νέου ανθρώπου» και της οικοδόμησης μιας καλύτερης κοινωνίας συνοδεύεται με μαζική καταστολή. Το χάσμα ανάμεσα στις βαθύτερες ελπίδες και στην τραγική πραγματικότητα καταβροχθίζει πολυάριθμους επαναστάτες και επιτρέπει σε δεξιούς και, ενίοτε, αριστερούς αντικομμουνιστές να ισχυριστούν ότι οι επαναστάσεις ανοίγουν αναπόφευκτα παντού και πάντα τον δρόμο στα γκούλαγκ.

Υπάρχουν, όμως, και άλλοι επικριτές του σοβιετικού κομμουνισμού (τροτσκιστές, αναρχικοί, ελευθεριακοί) που διατηρούν πάντα ζωντανό το όραμα άλλων επαναστάσεων. Οι διχασμοί στους κόλπους των διάφορων οικογενειών που αναφέρονται στις ίδιες μαρξιστικές βάσεις οδήγησαν σε όλες τις ηπείρους σε επαναστάσεις που επινόησαν,

και συχνά εξήγαγαν, τα δικά τους πρότυπα, τις θεωρίες τους και τις ηγετικές μορφές τους: στην Κίνα τον μαοϊσμό, τον λαϊκό στρατό, τον κομμουνισμό στην ύπαιθρο και την αίγλη του Μάο· στην Κούβα, τον γκεβαρισμό, τη θεωρία των αντάρτικων εστίων, τη «χριστική» μορφή του Τσε. Οι οθωμανικές επαναστάσεις των αρχών του 20ού αιώνα θέτουν, από τη μεριά τους, το ζήτημα των δεσμών ανάμεσα σε έθνος, ισλάμ και λαϊκή κυριαρχία, το οποίο ξανατίθεται στο Ιράν του 1979 και στον αραβικό κόσμο των αρχών του 21ου αιώνα.

Αυτή η πολυδιάσπαση, τόσο ιδεολογική όσο και γεωγραφική, έρχεται, λοιπόν, σε ζωνρή αντίθεση με τη μεγαλύτερη συνοχή που χαρακτήριζε το επαναστατικό πρόταγμα τον 19ο αιώνα. Αντίθεση την οποία ξαναβρίσκουμε επίσης στην άκρως διαφορετική μνήμη που άφησε ο καθένας από αυτούς τους δύο επαναστατικούς αιώνες: εκείνη του 19ου αιώνα είναι λίαν θετική, παρότι αναβιώνουν κατά περιόδους τα αναθέματα κατά της Γαλλικής Επανάστασης, ιδίως του 1793. Αντιθέτως, η μνήμη των επαναστάσεων του 20ού αιώνα αποτελεί αντικείμενο έντονης πολεμικής και τα αυταρχικά και καταπιεστικά συστήματα αμαυρώνουν συχνά τις επαναστατικές στιγμές από τις οποίες προέκυψαν, πολύ περισσότερο όταν η τελευταία σειρά επαναστατικών γεγονότων, το 1989, συνίσταται στην ανατροπή του συστήματος που προήλθε από την επανάσταση των μπολσεβίκων.

Για να αποδώσουμε όλη την ποικιλομορφία του επαναστατικού φαινομένου, είναι αναγκαία η παρακολούθηση της χρονικής διαδοχής των επαναστάσεων στις διάφορες χώρες –από τις αγγλικές επαναστάσεις μέχρι την Αραβική Άνοιξη–, σαφώς οριοθετούμενων από χρονολογίες. Καθώς δε οι ρίζες των επαναστατικών εκρήξεων είναι πάντα τοπικές, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την ιδιομορφία των επαναστάσεων στις διάφορες χώρες, να τις τοποθετήσουμε στο πλαίσιό τους, δίχως το οποίο θα αδυνατούσαμε να τις κατανοήσουμε. Αλλά για να προσεγγίσουμε τα επαναστατικά φαινόμενα πρέπει επίσης να μπορούμε να τα βγάλουμε από τη χρονική, εθνική, «πατρογονική» τους κληρονομιά. Για να το επιτύχει, τούτη η εργασία επιμένει να φωτίσει τις πολλαπλές συνδέσεις, διασταυρώσεις, αναφορές και επικοινωνίες που, υπερβαίνοντας τα σύνορα κι ενίοτε τους ωκεανούς, συνδέουν

τις αυγές και τα λυκόφωτα των αιώνων. Οι επαναστάσεις συνδέονται, πράγματι, μεταξύ τους, χωρικά και χρονικά: μέσω των ανθρώπων, των αντικειμένων, των τόπων' μέσω των προταγμάτων που κληρονομούν και εμπνέουν και, τέλος, μέσω ενός συνόλου από σύμβολα, εικόνες, κείμενα, κινήσεις και κώδικες, που επιστρατεύονται και διαρκώς επανερμηνεύονται από τους δρώντες, οι οποίοι αναφέρονται, έτσι, ασταμάτητα στις περασμένες ή σύγχρονες επαναστάσεις, ενόσω πραγματοποιούν τη δική τους επανάσταση.

Στην εργασία του *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*, ο Βάλτερ Μπένγιαμιν έγραφε ότι οι επαναστάσεις είναι μεν άλματα προς το μέλλον αλλά και «άλματα της τίγρης στο παρελθόν» πάντα. Τούτο το βιβλίο παρουσιάζει μια ιστορία των επαναστάσεων εγγεγραμμένη στη μακρά διάρκεια, ένα «άλμα στο παρελθόν», για να καταλάβουμε καλύτερα πότε, πώς και γιατί οι λαοί ξεσηκώνονται για να δημιουργήσουν την ιστορία.

1640

ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΑΓΓΛΙΑ

17ος ΑΙΩΝΑΣ,
Η ΠΡΩΙΜΗ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ενας αποκεφαλισμένος βασιλιάς, η μοναδική αβασίλευτη δημοκρατική εμπειρία που γνώρισε η Αγγλία, ένας μακροχρόνιος εμφύλιος πόλεμος και, τελικά, η έλευση μιας φιλελεύθερης μοναρχίας: η χώρα βιώνει, ανάμεσα στο 1640 και στο 1688, μείζονα γεγονότα που την εισάγουν στην πολιτική νεωτερικότητα. Παρότι απομακρυσμένες χρονολογικά από τον αιώνα των επαναστάσεων που εγκαινιάζεται στην Αμερική το 1776, οι αγγλικές επαναστάσεις επέτρεψαν στους κατοπινούς επαναστάτες, με τον ανύκτυπο που είχαν, να συλλάβουν και να προετοιμάσουν τις επόμενες.

Ποιος ο λόγος να αρχίσουμε την ιστορία των επαναστάσεων από τις αγγλικές επαναστάσεις; Για μεγάλο χρονικό διάστημα πιστευόταν ότι δεν ανήκαν σ' αυτή την ιστορία. Πολύ περισσότερο που τα εν λόγω γεγονότα έμοιαζαν μάλλον με πραξικοπήματα παρά με επαναστάσεις. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι θεωρητικοί (Άγγλοι φιλελεύθεροι, οπαδοί του απολυταρχισμού τον 17ο και 18ο αιώνα, αγγλόφιλοι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού, έπειτα μαρξιστές του 19ου και του 20ού αιώνα) αρνήθηκαν να τους αναγνωρίσουν κάποιο επαναστατικό χαρακτηριστικό. Με γνώμονα τη Γαλλική Επανάσταση και εν συνεχεία, τον 20ό αιώνα, τη Ρωσική Επανάσταση, οι αγγλικές επαναστάσεις κρίνονταν πολύ αριστοκρατικές και πιστευόταν ότι δεν άλλαζαν αισθητά την πολιτική και κοινωνική τάξη. Χρειάστηκε να μελετηθεί ο ρόλος των λαϊκών τάξεων και των δημοκρατικών ιδεών σ' αυτά τα γεγονότα για να θεωρηθεί ότι δικαιούνται, τελικά, να ονομαστούν επαναστάσεις. Επαναστάσεις οι οποίες παρέμειναν μεμονωμένες για εκατό περίπου χρόνια, ώσπου να εγκαινιαστεί, πέραν του Ατλαντικού, ο αιώνας των επαναστάσεων. Κι ωστόσο... είναι χάρη στην έκφραση «*Glorious Revolution*» (Ένδοξη Επανάσταση)⁷ που εισήχθη στο πολιτικό λεξιλόγιο μια λέξη η οποία, ως τότε, είχε μόνο αστρονομική σημασία. Άλλωστε, η φιλοσοφία του Λοκ, που δικαιολογούσε την Ένδοξη Επανάσταση του 1688, βρίσκεται στον πυρήνα της σκέψης των Αμερικανών επαναστατών, ενώ ο Κρόμγουελ παρομοιάστηκε με τον Δαντόν ή τον Ροβεσπιέρο. Κι εντέλει τα μαθήματα του Φρανσουά Γκιζό για τις αγγλικές επαναστάσεις στη Σορβόνη, τη δεκαετία του 1820, επέτρεψαν τη θεωρητική προετοιμασία των «Τριών Ενδόξων Ημερών» της

επανάστασης του Ιούλη του 1830 στη Γαλλία. Οι δύο, διαφορετικές μεταξύ τους, αγγλικές επαναστάσεις συνδέθηκαν τελικά με τις επόμενες.

Αριστοκρατικές εξεγέρσεις:

Οι αγγλικές επαναστάσεις είναι πριν απ' όλα οι δύο πράξεις μιας σύγκρουσης ανάμεσα στις αριστοκρατίες και στους βασιλιάδες που θέλγονται από μια μορφή απολυταρχισμού. Σε μια πρώτη φάση, το Κοινοβούλιο, όπου κυριαρχεί η υψηλή αριστοκρατία, συγκρούεται με τον Κάρολο Α΄. Η αριστοκρατία υπερασπίζεται τότε τα αριστοκρατικά και κοινοβουλευτικά της δικαιώματα ενάντια στον βασιλιά, που επιχειρεί να ενισχύσει τα προνόμιά του, μεταξύ άλλων το δικαίωμα να επιβάλλει φόρο χωρίς τον έλεγχο του νομοθετικού σώματος. Η αριστοκρατική ανταρσία βγαίνει σε λίγο από την αίθουσα του Κοινοβουλίου, καθώς το τελευταίο συγκροτεί το 1642 δικό του στρατό, τον Στρατό Νέου Τύπου (*New Model Army*),⁸ εναντίον του στρατού του βασιλιά. Κάτω από την επιρροή ορισμένων αξιωματικών του, συγκεκριμένα του Όλιβερ Κρόμγουελ, αυτός ο στρατός οργανώνεται με βάση νέες αρχές: μεγαλύτερη στρατιωτική αποτελεσματικότητα και, κυρίως, νέους κανόνες διοίκησης και οργάνωσης βασισμένους στην αξιολογία και στην ελευθερία του λόγου.

Στα πεδία των μαχών, ο εμφύλιος πόλεμος κινητοποιεί κυρίως τη μικρή επαρχιακή αγγλική αριστοκρατία, την *gentry*, της οποίας τα συμφέροντα διαφέρουν από εκείνα της υψηλής αριστοκρατίας. Αυτοί οι μικροεγγενείς της υπαίθρου, τους οποίους αντιπροσωπεύει τέλεια ο Κρόμγουελ, παίρνουν το όνομα Ανεξάρτητοι (*Independents*) και εξηγείρονται κατά του βασιλιά, αλλά και ενάντια στην Αυλή του, στη χρηματοδοτούμενη από τον βασιλιά υψηλή αριστοκρατία και στον ανώτατο αγγλικανικό κλήρο, επιρρίπτοντάς τους την ευθύνη για την οικονομική και πολιτική παρακμή της χώρας. Η εξέγερση έχει επίσης θρησκευτική διάσταση. Οι Ανεξάρτητοι είναι στην πλειονότητά τους πουριτανοί, οπαδοί των πιο αδιάλλακτων τάσεων του καλβινισμού. Επικρίνουν την εξέλιξη της αγγλικανικής Εκκλησίας, υπό την επίδραση των επισκόπων της, ιδιαίτερα του επισκόπου του Καντέρμπερι Γουίλιαμ Λάουντ. Λάτρης των πολυτελών τελετών, προσηλωμένος στην

εκκλησιαστική ιεραρχία, ο Λάουντ επιδιώκει να ενισχύσει στα πλαίσια του αγγλικανισμού τις τάσεις που επηρεάζονται από τον καθολικισμό και τις οποίες απορρίπτουν οι πουριτανοί, παραμένοντας πιστοί σε μια σεμνή λατρευτική πρακτική και σε μια άκρως αυστηρή ηθική.

Μετά από δυο χρόνια εμφύλιου πολέμου (1648-1649), ο βασιλιάς εκθρονίζεται. Το Κοινοβούλιο βγαίνει επίσης εξαιρετικά αποδυναμωμένο από τη σύγκρουση: το ανταγωνίζεται σοβαρά, ως θεσμό εξουσίας, ο Στρατός Νέου Τύπου, ο οποίος πολιτικοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης και είναι φορέας των διεκδικήσεων των μικροευγενών, μεταξύ άλλων. Η εξουσία που απέκτησε αυτός ο στρατός εξασφαλίζει στον Κρόμγουελ, ο οποίος έχει την υποστήριξη του, κεντρικό ρόλο στην επανάσταση.

Έτσι, ο στρατός επιβάλλει το 1649 μια εκκαθάριση του Κοινοβουλίου, το οποίο εξαναγκάζεται να δικάσει τον βασιλιά. Ο βασιλιάς Κάρολος Α΄ δικάζεται εν ονόματι του λαού, καταδικάζεται σε θάνατο και αποκεφαλίζεται στις 30 Ιανουαρίου 1649. Τίθεται σε ισχύ ένα Σύνταγμα που εγκαθιδρύει ένα καθεστώς αποκαλούμενο Κοινοπολιτεία. Η συνταγματική απουσία μονάρχη καθιστά την Κοινοπολιτεία αβασίλευτη δημοκρατία, αλλά, στην πραγματικότητα, ο Κρόμγουελ παίρνει στα χέρια του τα νήια της εξουσίας και δεν αφήνει κανένα προνόμιο στο Κοινοβούλιο, από το οποίο εκδιώκει όλους τους αντιπάλους του. Εφαρμόζει κυρίως μια αποκεντρωτική πολιτική που έχει την υποστήριξη των μικροευγενών της υπαίθρου. Αυτή η επανάσταση είναι επίσης καθαρά αντιαγγλικανική: ο Λάουντ εκτελείται το 1645 ήδη, ο πρεσβυτεριανισμός –αρκετά συγγενής με τον πουριτανισμό– αναγνωρίζεται ως επίσημη θρησκεία στη Σκοτία, το σώμα των επισκόπων καταργείται στην Αγγλία και ο Κρόμγουελ εφαρμόζει τρομακικά κατασταλτικά μέτρα στην Ιρλανδία εναντίον των καθολικών. Η θρησκευτική ανοχή ισχύει τώρα έναντι των προτεσταντικών σεκτών και των εβραίων. Ο Κρόμγουελ επιβάλλει μια πουριτανική πολιτική, κλείνοντας τα θέατρα, τα καμπαρέ και τους οίκους ανοχής. Ικανοποιεί την αστική τάξη παραχωρώντας την ελευθερία του επιχειρείν και αναγνωρίζοντας το δικαίωμα ιδιοκτησίας, ενώ η εφαρμογή μιας φιλόδοξης εξωτερικής πολιτικής ανοίγει αχανείς εμπορικές προοπτικές. Το

καθεστώσ δεν επιβιώνει μετά τον θάνατο του Κρόμγουελ, το 1658, και βυθίζεται στις διαμάχες ανάμεσα σε φιλόδοξους διαδόχους. Σε λίγο, η επάνοδος των Στιούαρτ επιβάλλεται ως η μόνη λύση για την αποκατάσταση της τάξης. Με το τέλος της Κοινοπολιτείας οβήνουν και τα όνειρα φεουδαρχικού συντηρητισμού που μπορούσαν να τρέφουν οι μικροευγενείς.

Η δυναστεία των Στιούαρτ παλινорθώνεται, λοιπόν, το 1660 με την ενθρόνιση του Καρόλου Β΄ κι έπειτα του Ιακώβου Β΄. Οι νέες απόπειρές τους να ενισχύουν τη μοναρχία πυροδοτούν ξανά τη σύγκρουση με ένα τμήμα της υψηλής αριστοκρατίας, τους αποκαλούμενους Ουίγους (*Whigs*),⁹ που υπερασπίζονται τα προνόμια του Κοινοβουλίου εναντίον μιας άλλης μερίδας των ευγενών, των Τόρηδων (*Tories*),¹⁰ οι οποίοι είναι πρόθυμοι να αναγνωρίσουν τα βασιλικά προνόμια. Η σύγκρουση ανάμεσα στο Κοινοβούλιο και στον βασιλιά λαμβάνει και πάλι θρησκευτικές διαστάσεις: ο Ιάκωβος Β΄ ασπάστηκε τον καθολικισμό και εφαρμόζει ολοένα και πιο φανερά μια πολιτική ανοχής έναντι των ομοθρήσκων του. Η γέννηση ενός διαδόχου που βαφτίστηκε ρωμαιοκαθολικός δημιουργεί στην αγγλικανική αριστοκρατία φόβους για ενδεχόμενη επάνοδο της Αγγλίας στους κόλπους του παπισμού. Προοπτική που θεωρούν απαράδεκτη ακόμη και οι Τόρηδες, οι οποίοι ενώνονται με τους Ουίγους για να ανατρέψουν τους Στιούαρτ.

Αυτή τη φορά, οι ευγενείς επιλέγουν διαφορετική μέθοδο από εκείνη της δεκαετίας του 1640 για να επιτύχουν την πώση του μονάρχη: το 1688, απευθύνουν έκκληση στον Γουλιέλμο της Οράγγης, κυβερνήτη των Ηνωμένων Επαρχιών των Κάτω Χωρών, γαμπρό του Ιακώβου Β΄ και, κυρίως, πεπεισμένου προτεστάντη, για να υπερασπιστεί τις ελευθερίες τους και τη θρησκεία τους. Ο τελευταίος απιβιβάζεται στις αγγλικές ακτές υπό το λάβαρο «*pro libero parlamento, pro libero religione*» («για ελεύθερο κοινοβούλιο και ελεύθερη θρησκεία») και τρέπει τον Ιάκωβο Β΄ σε φυγή. Συγκαλείται μια «Συμβατική Εθνοσυνέλευση», που συσπειρώνει την αριστοκρατία. Οι Ουίγοι επωφελούνται για να επιβάλουν τη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων*, η οποία αποκλείει τελεσίδικα από τον αγγλικό θρόνο τους καθολικούς και, επιπλέον, ενισχύει σημαντικά τα δικαιώματα του Κοινοβουλίου. Το Κοινοβούλιο συνέρχεται

και ανανεώνεται τακτικά, ψηφίζει τους νόμους, αποφασίζει την επιβολή φόρου και είναι η μόνη αρχή που μπορεί να αποφασίσει για την οργάνωση μόνιμου στρατού. Επιπλέον, η *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων* αναγνωρίζει ορισμένες πολιτικές ελευθερίες (όπως το δικαίωμα του αναφέρεσθαι) προτού παραχωρήσει την ελευθερία του Τύπου. Αυτά τα δικαιώματα ανταποκρίνονται ουσιαστικά στα συμφέροντα της αριστοκρατίας, που είναι η μόνη αρμόδια να εκλέγει το Κοινοβούλιο και να αντιπροσωπεύεται σ' αυτό. Το 1688, η κατάληψη της εξουσίας από τον Γουλιέλμο της Οράγγης ονομάζεται αμέσως «*Revolution*»¹¹ από τους Ουίγους, αλλά με σκοπό, τότε, να τονιστεί η επιστροφή της βασιλείας: η εισαγωγή της λέξης «*revolution*» στην πολιτική ορολογία συνεχίζει να σχετίζεται με την αρχική σημασία της, ως επιστροφής του άστρου στο σημείο εκκίνησής του.

Οι πρώτες νεωτερικές επαναστάσεις:

Αυτές οι δύο επαναστάσεις επέφεραν μια μείζονα πολιτική αλλαγή, η οποία απέκρουσε τόσο τις απολυταρχικές απόπειρες της αγγλικής δυναστείας όσο και τους πειρασμούς του φεουδαρχικού συντηρητισμού. Η μοναρχία που γεννιέται το 1689 είναι η πρώτη νεωτερική φιλελεύθερη μοναρχία, την οποία επικροτεί ο Διαφωτισμός και η οποία θα δώσει τελικά στον όρο «επανάσταση» τη σύγχρονη σημασία του ως ρήξης. Οι δύο επαναστάσεις επιτρέπουν στον Άγγλο φιλόσοφο Τζον Λοκ να γράψει, στις δύο *Πραγματείες περί Κυβερνήσεως* (1690), ότι οι άνθρωποι, κάτοχοι φυσικών δικαιωμάτων όπως η ζωή, η ελευθερία και η ιδιοκτησία, συσσωματώνονται για να δημιουργήσουν ένα πολιτικό σώμα και σχηματίζουν, για τη διαφύλαξη αυτών των φυσικών δικαιωμάτων, μια κυβέρνηση με την οποία ο λαός διατηρεί σχέσεις εμπιστοσύνης, «*trust*», όπως γράφει. Σε περίπτωση ρήξης των σχέσεων εμπιστοσύνης, ο λαός μπορεί να ασκήσει τη συντακτική εξουσία και να σχηματίσει νέα κυβέρνηση, κάνοντας έτσι χρήση ενός νόμιμου «δικαιώματος αντίστασης», που αποκαλείται επίσης «επίκλιση στον ουρανό». Το βιβλίο διασχίζει τον Ατλαντικό και τροφοδοτεί τη σκέψη των Αμερικανών επαναστατών. Η *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας* του 1776 είναι εμπνευσμένη από τον Λοκ.

Επαναστατικές ως προς το αποτέλεσμά τους, οι αγγλικές επαναστάσεις έχουν ωστόσο περισσότερο χαρακτηριστικά εμφύλιου πολέμου ή πραξικοπήματος ως προς την εκτύλιξή τους. Έτσι παρουσιάστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα, τόσο από τους επικριτές τους όσο και από αυτούς τους οποίους χαροποιούσε το νέο καθεστώς. Για τους «ιακωβίτες» επικριτές, που παρέμεναν πιστοί στους Σιούαρτ, και όλους τους άλλους υπέρμαχους του απολυταρχισμού, οι δύο αγγλικές επαναστάσεις δεν ήταν παρά απαράδεκτα πραξικοπήματα υποκινούμενα από φριχτούς σφετεριστές, είτε πρόκειται για τον Κρόμγουελ είτε για τον Γουλιέλμο, τους οποίους αναθεματίζουν αντάμα. Σε αντίθεση με αυτή την αρνητική εικόνα, ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Γαλλία του Λουδοβίκου του ΙΔ', οι Άγγλοι Ουίγοι πρόβαλλαν την ιδέα μιας νόμιμης αλλαγής μονάρχη, δικαιολογημένης από τις καταχρήσεις εξουσίας του Ιάκωβου Β' και νομιμοποιημένης από αυτό που παρουσίαζαν ως παραίτησή του από τον θρόνο. Τον 18ο αιώνα, οι Διαφωτιστές, με πρώτους τον Βολταίρο και τον Μοντιεσκιέ, γίνονται αγγλόφιλοι και υποστηρίζουν το αγγλικό μοντέλο μειριοπαθούς μοναρχίας, χωρίς, όμως, αυτό να τους κάνει να θεωρήσουν τα γεγονότα του 1688 «επανάσταση». Σύμφωνα με εκείνους, δεν ήταν παρά το τελικό και θριαμβευτικό επεισόδιο μιας μακροχρόνιας γέννησης των αγγλικών ελευθεριών, ίδιων της «ευφυΐας» του αγγλικού λαού, που επέτρεψε την Ένδοξη «Επανάρθωση» (έκφραση που παραπέμπει στην αστρονομική σημασία της λέξης «*revolution*») της πολιτικής τάξης που απειλούνταν από τις απολυταρχικές απόπειρες των τελευταίων Σιούαρτ. Τον 19ο αιώνα ήταν δύσκολο, κάτω από τη σκιά της Γαλλικής Επανάστασης, να θεωρήσει κανείς τα αγγλικά γεγονότα επαναστάσεις. Το πολύ πολύ η φιλελεύθερη ιστοριογραφία να έβλεπε το 1688 σαν πρότυπο μιας φρόνιμης επανάστασης, συναινετικής, χωρίς βία (την αποκαλούσαν Αναίμακτη Επανάσταση –*Bloodless Revolution*–, λησμονώντας τη σφαγή των Ιρλανδών που ακολούθησε), τέλειο παράδειγμα της αγγλικής μετριότητας και, συνεπώς, συστατικό στοιχείο της βρετανικής εξαίρεσης στην ευρωπαϊκή πολιτική ιστορία. Ό,τι έπρεπε για να απαξιωθεί το γεγονός στις φιλικές προς τη Γαλλική Επανάσταση ιστοριογραφίες. Η μαρξιστική ιστοριογραφία, από τη μεριά της, συνέχισε τον 20ό αιώνα να

απορρίπτει το 1649 κι ακόμη περισσότερο το 1688, χαρακτηρίζοντάς τα πραξικοπήματα.

Χρειάστηκε, λοιπόν, να περιμένουμε την επανεξέταση των πηγών για να ξαναβρούμε σ' αυτά τα γεγονότα πρώτα τον λαό κι έπειτα τις επαναστατικές προσδοκίες.

Στον Στρατό Νέου Τύπου μπορεί η διοίκηση να συγκεντρωνόταν στα χέρια των μικροευγενών της υπαίθρου, αλλά το στράτευμα προερχόταν από τον λαό. Και επιπλέον, από το 1647 και μετά, ο στρατός πολιτικοποιείται, εκλέγοντας επιτροπές στρατιωτών και αξιωματικών. Εμφανίζονται κόμματα και αποκτούν εκπροσώπους. Ξεχωρίζει σε λίγο μια ριζοσπαστική πτέρυγα που προβάλλει διεκδικήσεις πολύ τολμηρές για την εποχή: οι αποκαλούμενοι Ισοπεδωτές (*Levellers*) ζητούσαν το δικαίωμα ψήφου για όλους και τάσσονταν υπέρ της προτεραιότητας του Κοινοβουλίου. Μπορούμε να αναφέρουμε τον Ρίτσαρντ Όμπερτον με ένα κείμενο πολεμικής που είχε τότε μεγάλη απήχηση, το *Ένα Βέλος Ενάντια στην Τυραννία και Όλους τους Τυράννους* (*An Arrow Against all Tyrants and Tyranny*, 1646), ή τη *Συμφωνία του Λαού* (*Agreement of the People*, 1647) του Τζον Γουίλντμαν. Αυτοί οι Ισοπεδωτές, όπως τους αποκαλούσαν περιφρονητικά οι αντίπαλοί τους, βρήκαν τρόπο να ακουστούν στις συντακτικές συζητήσεις που ακολούθησαν την πώση της μοναρχίας, αλλά προσέκρουσαν στον συντηρητισμό του Κρόμγουελ, ο οποίος τους φυλάκισε, πολλώ μάλλον που είχαν ξεοπάσει εξεγέρσεις στους κόλπους του στρατού για να υποστηρίξουν τις ιδέες της ισότητας. Ωστόσο οι ιδέες τους υιοθετήθηκαν από τους φιλελεύθερους φιλοσόφους του Διαφωτισμού και επηρέασαν τους συντάκτες του αμερικανικού Συντάγματος. Η σημαντικότητα και η επιτυχία των δημοκρατικών ιδεών στους κόλπους της πρώτης Αγγλικής Επανάστασης δείχνουν ότι αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί απλώς αριστοκρατική και αρχαϊκή.

Το 1688, ένα τεράστιο λαϊκό κίνημα συνόδευσε τη δυναστική αλλαγή και κατάφερε να ασκήσει πίεση στο Κοινοβούλιο –πολύ μικρότερη, ωστόσο, απ' ό,τι ο στρατός κατά την πρώτη επανάσταση– για την επίσηυση της σύνταξης της *Διακήρυξης των Δικαιωμάτων*. Η ανατροπή της παλιάς τάξης και η έλευση μιας πολιτικής τάξης ριζικά νέας δεν έγιναν για τον λαό, ωστόσο δεν θα μπορούσαν να γίνουν δίχως αυτόν.

Ο μακρύς 19ος αιώνας των νεωτερικών επαναστάσεων εγκαινιάζεται, λοιπόν, εκατό χρόνια νωρίτερα με τον αγγλικό 17ο – πρώτο αιώνα κατάκτησης των ελευθεριών και περιορισμού της βασιλικής εξουσίας χάρη στη δύναμη του λαού, αλλά και ιδιοποίησης των επαναστάσεων από τις ελίτ. Παράδοξο της ιστορίας: η Αγγλία, χώρα των πρώτων επαναστάσεων, θα παραμείνει στο περιθώριο όλων των επόμενων, ακολουθώντας έναν ρεφορμιστικό δρόμο που χαρακτηρίζει την πολιτική της εξέλιξη από το τέλος του 17ου αιώνα κι έπειτα.

1776

**ΑΝΕΜΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΦΥΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΜΕΡΙΚΗ**

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Με τον αμερικανικό Πόλεμο για την Ανεξαρτησία, που οδηγεί στη γέννηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, αρχίζει να φυσά ένας άνεμος ελευθερίας στον ατλαντικό κόσμο. Η βορειοαμερικανική επαναστατική εστία, με τις εμπειρίες της, τα κείμενά της, τις συζητήσεις της, τις επιτυχίες όπως και τις αποτυχίες της, λειτουργεί ως παράδειγμα σε όλη την Ευρώπη και εγκαινιάζει μια εποχή επαναστάσεων.

Στις 4 Ιουλίου 1776, οι Δεκατρείς Βρετανικές Αποικίες της Βόρειας Αμερικής πετούν στα μούτρα της αγγλικής μοναρχίας έναν κατάλογο αιτιάσεων εναντίον του βασιλιά που δικαιολογούν την κήρυξη της ανεξαρτησίας τους. Ταυτόχρονα, διακηρύσσουν στον κόσμο ότι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να αντιστέκονται στην καταπίεση και να αλλάζουν κυβέρνηση. Η Αμερικανική Επανάσταση έχει αρχίσει. Θα είναι εθνική και θα οδηγήσει στη γέννηση ενός νεωτερικού κράτους, θα είναι πολιτική και θα οικοδομήσει την πρώτη ομοσπονδιακή πολιτεία του νεωτερικού κόσμου, αλλά δεν θα είναι κοινωνική. Η είδηση γοπεύει τις υπό διαμόρφωση κοινές γνώμες της Ευρώπης. Για τους φιλοσόφους του Διαφωτισμού, οι οποίοι είχαν ενδιαφερθεί περισσότερο για το βρετανικό μοναρχικό μοντέλο παρά για την επανάσταση από την οποία είχε προκύψει αυτό, η Αμερικανική Επανάσταση ως διαδικασία, ως γεγονός, αποτελεί τώρα παράδειγμα. Έτσι, στη Γαλλία, η *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας* των ΗΠΑ αποτελεί αντικείμενο πολυάριθμων μεταφράσεων. Το 1789, η Φλαμανδία, ενσωματωμένη εκείνη την εποχή στις αυστριακές Κάτω Χώρες, χρησιμοποιεί το αμερικανικό κείμενο, σχεδόν ταυτόσημο, για να κηρύξει τη δική της ανεξαρτησία. Η Αμερικανική Επανάσταση πρέπει να μελετηθεί από τη σκοπιά της Αμερικής, για να κατανοήσουμε τα επιτεύγματά της και τα όριά της, αλλά και τοποθετημένη στο πλαίσιο του ατλαντικού κόσμου για να εκτιμήσουμε την καινοτομία της ιδεολογικής της επέκτασης.

Μια επανάσταση χωρίς ρίζες:

Στα μέσα του 18ου αιώνα, η βρετανική κηδεμονία στις αποικίες της Βόρειας Αμερικής δεν βιώνεται ως καταπίεση. Η οικονομική εξάρτηση από τη μητρόπολη παρεμποδίζει, βέβαια, την ελευθερία του εμπορίου

και του επιχειρείν –οι αποικίες θεωρούνται τότε από το Στέμμα τόποι παραγωγής πρώτων υλών και κατανάλωσης προϊόντων που κατασκευάζονται στην Αγγλία–, αλλά δεν χαλιναγωγεί την αποικιακή οικονομία, που ακμάζει από τον 17ο αιώνα και μετά, όπως μαρτυρεί ο πλούτος των ιδιοκτητών φυτειών ή των εμπόρων των αποικιών. Οι «Αμερικανοί» απολαμβάνουν πραγματική πολιτική ελευθερία, η οποία επιτρέπει σε κάθε αποικία μια δραστήρια πολιτική ζωή και θρησκευτική ελευθερία. Εκδηλώνονται, ασφαλώς, εντάσεις στις αποικίες, οι οποίες μαρτυρούν τις εξεγερτικές, αν όχι επαναστατικές, δυνατότητες, αλλά αφορούν το εσωτερικό, την αποικιακή κοινωνία, και όχι τη μητρόπολη.

Η αμερικανική κοινωνία είναι πράγματι μια κοινωνία με πολύ μεγάλες ανισότητες. Οι μαύροι δούλοι, ολοένα και πιο πολυάριθμοι, αποτελούν το ένα πέμπτο του αποικιακού πληθυσμού. Πολυάριθμοι φτωχοί λευκοί δεν επωφελούνται από τη ζωτικότητα της οικονομίας: επίμορτοι αγροκαλλιηργητές που καταρρέουν κάτω από τα υψηλά μισθώματα και τα χρέη, Ευρωπαίοι μετανάστες που, με αντάλλαγμα το κόμιστρο για τον διάπλου του Ατλαντικού, βρίσκονται καταδικασμένοι για χρόνια σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης από άδικες συμβάσεις εργασίας. Οι άποικοι σφετερίστηκαν τις ινδιάνικες γαίες και οι σχέσεις είναι πολύ τεταμένες στα σύνορα. Αυτές οι ανισότητες συντηρούν μια εντεινόμενη αναταραχή, σε όλη τη διάρκεια του αιώνα, και ιδιαίτερα κατά τη δεύτερη πεντηκονταετία του: οι εξεγέρσεις δούλων, οι επιθέσεις των Ινδιάνων και οι εξεγέρσεις των λευκών στις πόλεις ή στην ύπαιθρο πολλαπλασιάζονται, χωρίς, ωστόσο, να συγκλίνουν.

Αν η Αμερικανική Επανάσταση ήταν κοινωνική, θα είχε ριζώσει σε αυτή την αναταραχή που στρεφόταν ενάντια στις αποικιακές ελίτ οι οποίες σφετερίζονταν τη γη των Ινδιάνων, στερούσαν από τους μαύρους την ελευθερία τους και συγκέντρωναν στα χέρια τους τον πλούτο. Παρ' όλα αυτά, συνέβη, το αντίθετο: αυτό που οδήγησε στην επανάσταση ήταν μια βαθιά αλλαγή της βρετανικής πολιτικής.

Τα σπέρματα της Αμερικανικής Επανάστασης

Μετά τον Επταετή Πόλεμο (1756-1763) που την έφερε σε αντιπαράθεση με τη Γαλλία, η Αγγλία βρέθηκε με πολύ μεγάλο έλλειμμα στον

προϋπολογισμό της και αποφάσισε να επιβάλλει στους Αμερικανούς, οι οποίοι είχαν τα μάλα επωφεληθεί από τον πόλεμο κερδίζοντας εδάφη, μεταξύ άλλων, τη συνεισφορά τους για την κάλυψή του. Νέοι φόροι πλήττουν τις αποικίες το 1764-1765: δασμοί στον καφέ, στο μετάξι, στο κρασί και τέλη χαρτοσήμου για όλα τα δημόσια έγγραφα, μέχρι και τα τραπουλόχαρτα. Η απάντηση ήταν άμεση: συγκέντρωση αντιπροσώπων πολλών αποικιών στους κόλπους ενός ηπειρωτικού συνεδρίου που αποφασίζει τη σύνταξη ενός ψηφίσματος, μπιόικοτάρισμα των βρετανικών προϊόντων, αλλά και βίαιες ενέργειες εναντίον εκπροσώπων του Στέμματος. Αυτή η φορολογική ανταρσία επιτρέπει, μεταξύ άλλων, να στραφεί εναντίον της μητρόπολης η λαϊκή οργή που, ως τότε, στόχευε τις αποικιακές ελίτ. Το επιχείρημα που αντιπαραθέτουν οι αποικίες, «*No taxation without representation*» (άρνηση καταβολής δασμών που επιβλήθηκαν χωρίς συναίνεση, ελλείψει πολιτικής αντιπροσώπευσης στο βρετανικό Κοινοβούλιο), στηρίζεται στη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων*: οι άποικοι παρουσιάζονται έτσι ως Βρετανοί υπήκοοι που δεν κάνουν κάτι άλλο από το να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

Η κατάργηση των δασμών από την Αγγλία δεν ηρεμεί την κατάσταση παρά για μια περίοδο και η εξέγερση ξαναρχίζει πιο ενισχυμένη το 1767, όταν νέοι δασμοί στις εισαγωγές (οι Δασμοί Τάουνσεντ και, το 1773, ο φόρος στο ισάι) πλήττουν τις αποικίες. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στον λαό και στους Βρετανούς στρατιώτες γίνονται ολοένα και πιο βίαιες: στη Βοστώνη, τον Μάρτιο του 1770, ο στρατός βάλει εναντίον ενός άοπλου πλήθους και σκοτώνει επτά άτομα. Μετά το Κίνημα του Τοαγιού στη Βοστώνη (Δεκέμβριος 1773),¹² η στρατιωτική παρουσία ενισχύεται και οι συγκρούσεις πολλαπλασιάζονται. Και περνάμε από μια εξεγερτική κατάσταση σε έναν ανταρτοπόλεμο (Μάχη του Λέξινγκτον, Απρίλιος 1775) και, εν συνεχεία, σε ανοικτό πόλεμο. Τον Ιούνιο του 1775, ο Τζορτζ Ουάσινγκτον αναλαμβάνει τη διοίκηση του ηπειρωτικού στρατού. Αυτός ο πλούσιος ιδιοκτήτης φυτειών, αντιπρόσωπος της Βιρτζίνια στο Πρώτο Ηπειρωτικό Συνέδριο, ήταν ιδιαίτερα λαοφίλης μετά από ορισμένα πολεμικά κατορθώματά του στον Επιατη Πόλεμο.

Η συνεχής λήψη μέτρων από τη μητρόπολη ωθεί τους αποίκους

να βγάλουν τα πολιτικά διδάγματα από μια δράση που αρχικά δεν ήταν παρά αμυντική και σποραδική: οι αποικίες συνασπίζονται και οργανώνουν πολλά πειρωτικά συνέδρια. Διεκδικούν ολοένα και περισσότερο την πολιτική αυτονομία και, βαθμιαία, οι άποικοι ζητούν κατ' αρχάς αποζημιώσεις όχι πλέον ως Βρετανοί υπήκοοι αλλά εν ονόματι των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τον Ιανουάριο του 1776 εκδίδεται η *Κοινή Λογική (Common Sense)*, το βιβλίο ενός Άγγλου μετανάστη στις αποικίες, του Τόμας Πέιν. Ο Πέιν καταγγέλλει το αποικιακό σύστημα και τάσσεται υπέρ της ανεξαρτησίας και μάλιστα προχωρά παραπέρα: απορρίπτει ως άνομη την ελέω Θεού μοναρχία. Ο Πέιν, που υποστηρίζει ανοιχτά τους εξεγερμένους, προτείνει ένα δημοκρατικό Σύνταγμα για το νέο κυρίαρχο έθνος. Η *Κοινή Λογική* γνωρίζει αμέσως τεράστια επιτυχία. Ασφαλώς, τις επαναστάσεις δεν τις κάνουν τα βιβλία, αλλά η *Κοινή Λογική* του Πέιν (όπως και το βιβλίο του αβά Σεγιές *Τι Είναι η Τρίτη Τάξη*;, που εκδόθηκε λίγο αργότερα στη Γαλλία) προετοίμασε τα πνεύματα για να δεχτούν τη ρήξη. Οι σελίδες του πυροδοτούν στην κοινή γνώμη το κίνημα που στο τέλος θα ωθήσει το Συνέδριο να συντάξει τη *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της 4ης Ιουλίου 1776*.

Επανάσταση εθνική και πολιτική

Η ανεξαρτησία έχει, λοιπόν, κηρυχτεί και ο πόλεμος που άρχισε κερδίζεται με δυσκολία.

Πρέπει να αναφέρουμε εδώ τον ρόλο του μαρκήσιου Ντε Λα Φαγιέ, του δεκαεννιάχρονου ευγενή που ασπάστηκε τις φιλελεύθερες ιδέες και ο οποίος έφυγε από τη γενέτειρά του τη Γαλλία για να τεθεί στην υπηρεσία του στρατού του Ουάσινγκτον. Εκτός από τον αξιοσημείωτο στρατιωτικό ρόλο του στη νίκη επί των Βρετανών, ο Λα Φαγιέ επέτυχε την υποστήριξη της γαλλικής κοινής γνώμης στον αγώνα των Αμερικανών πατριωτών και επηρέασε την απόφαση του βασιλιά της Γαλλίας να σταθεί στο πλευρό τους το 1778. Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τις υπηρεσίες που πρόσφερε, ανακηρύχθηκε επίτιμος Αμερικανός πολίτης από το Κογκρέσο το 1781. Το 1789, με την αίγλη της αμερικανικής εμπειρίας του, εντάσσεται στην ομάδα των φιλελεύθερων

ευγενών που καθοδηγούν τη Γαλλική Επανάσταση και, μεταξύ άλλων, συντάσσει με τον Τζέφερσον, έναν από τους ιδρυτές πατέρες της Αμερικανικής Επανάστασης, ένα σχέδιο *Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη*, το οποίο ενσωματώθηκε εν μέρει στο κείμενο της 26ης Αυγούστου 1789.

Η σύγκρουση είναι δύσκολη, αλλά στο τέλος οι Αμερικανοί πατριώτες επικρατούν και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αναγνωρίζονται το 1783 ως ελεύθερο, ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος. Θα μπορούσαμε να σταματήσουμε εδώ η ανεξαρτησία, όσο κι αν είναι σημαντική, δεν είναι αναγκαστικά επανάσταση.

Ωστόσο, στην προπαγάνδα της εποχής κι ύστερα στην αμερικανική συλλογική μνήμη, ο Πόλεμος για την Ανεξαρτησία παρουσιάζεται ως το πρότυπο επαναστατικού πολέμου, όπου ολόκληρος ο λαός ξεσηκώνεται ενάντια στον καταπιεστή. Αποσιωπάται το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός Αμερικανών παρέμεινε πιστός στο Στέμμα, όπως αποσιωπούνται και οι υποχρεωτικές επιστρατεύσεις, η προσφυγή των μελών των ελίτ στην πληρωμή αντικαταστάτη τους στον στρατό, ο αριθμός των λιποταξιών και οι ανταρσίες. Παρ' όλα αυτά, είναι γεγονός ότι, τελικά, ο πόλεμος κινητοποίησε ενεργά όλα τα στρώματα του πληθυσμού. Η στρατιωτική εμπειρία και η προπαγάνδα επέτρεψαν τη γέννηση μιας πατριωτικής ρητορικής και μιας εθνικής συνείδησης. Η ενεργός συμμετοχή στις μάχες πολυάριθμων Αμερικανών που προηγουμένως ήταν αποκλεισμένοι από το πεδίο της πολιτικής καθιστά τον πόλεμο καθαυτό δημοκρατικό γεγονός.

Είναι δύσκολο να μη διαπιστώσουμε πόσο στενά συνδέονται οι πόλεμοι και οι επαναστάσεις. Οι αγγλικές και οι αμερικανικές επαναστάσεις είναι πολεμικά γεγονότα. Η Γαλλική Επανάσταση βρίσκεται σε πόλεμο από το 1792 και μετά. Οι ισπανοαμερικανικές ανεξαρτησίες είναι απελευθερωτικοί πόλεμοι. Η Κομμούνα του Παρισιού, ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, η μακρόχρονη Κινεζική Επανάσταση, η Κουβανική Επανάσταση είναι εμφύλιοι πόλεμοι. Σπάνιες είναι οι επαναστάσεις που δεν γνώρισαν τους επαναστατικούς τους πολέμους, συνθηθέτερα εμφυλίου, αλλά ενίοτε και εξωτερικούς, γεγονός που θέτει συχνά τις επαναστάσεις υπό την ηγεσία στρατηγών: ο Κρόμγουελ,

ο Ουάσιγγτον, ο Βοναπάρτς, ο Μπολιβάρ, ο Κάστρο υπήρξαν πολέμαρχοι πριν τεθούν επικεφαλής της εξουσίας που προήλθε από τις επαναστάσεις. Μόνο η γαλλική Συμβατική Συνέλευση των Ορεινών¹³ κατόρθωσε να κρατήσει σε απόσταση τη στρατιωτική εξουσία, ελέγχοντας για ένα διάστημα τους αξιωματικούς και υπερασπιζόμενη την πολιτική εξουσία. Οι επαναστατικοί πόλεμοι γέννησαν ηγέτες, συχνά δικτάτορες, αλλά συγχρόνως συνένωσαν τον λαό γύρω από τη μορφή του στρατιώτη-πολίτη. Πολύ συχνά, η στρατολόγηση στους επαναστατικούς στρατούς είναι η πρώτη παρέμβαση των λαϊκών τάξεων στην εθνική πολιτική ζωή. Και είναι πράγματι αυτός ο ρόλος που διαδραμάτισε ο Πόλεμος για την Ανεξαρτησία στην Αμερικανική Επανάσταση.

Ωστόσο, όπως σημείωνε το 1783 ένας από εκείνους που υπέγραψαν τη *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας*, «ο αμερικανικός πόλεμος τελείωσε, αλλά δεν ισχύει το ίδιο για την Αμερικανική Επανάσταση. Αντίθετα, παίχτηκε μόνο η πρώτη πράξη αυτού του μεγάλου δράματος».

Η ανεξαρτησία δημιουργεί ένα πολιτικό κενό που πρέπει να καλυφθεί για να αντικατασταθούν οι αποικιακοί συνταγματικοί χάρτες και να αποκτήσει ύπαρξη η Ένωση. Το μέγεθος του συντακτικού έργου που πρέπει να επιτελεστεί ανοίγει το πεδίο για όλες τις δυνατότητες, για όλες τις συγκρούσεις, και στο τέλος αναδεικνύει, στο επίπεδο των διάφορων Πολιτειών, μερικά κοινά χαρακτηριστικά της φιλελεύθερης σκέψης. Παντού, τα γραπτά συντάγματα, που ακολουθούν τις διακηρύξεις των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, κατοχυρώνουν τη λαϊκή κυριαρχία, εγκαθιδρύουν μια αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, επιβάλλουν τον διαχωρισμό των εξουσιών και καθιερώνουν τις πολιτικές και ατομικές ελευθερίες. Σε μια πρώτη φάση οι Αμερικανοί, προσπλωμένοι στην τοπική αυτονομία που κληρονομήθηκε από την αποικιακή εμπειρία, δεν επιθυμούν να ενισχύσουν την Ένωση. Αλλά οι διαφορές που αφορούν το εμπόριο ή τη ναυσιπλοΐα στους ποταμούς αντιπαραθέτουν σε λίγο τις Πολιτείες μεταξύ τους χωρίς δυνατότητα διαιτητικής λύσης, ενώ εξεγέρσεις ανησυχούν τις ελίτ που επιθυμούν ένα ισχυρό κράτος για την επιβολή της τάξης. Το 1787, η Συμβατική Συνέλευση της Φιλαδέλφειας αναλαμβάνει τη σύνταξη ενός Συντάγματος που επιτρέπει τη δημιουργία ενός ισχυρού

και δημοκρατικού ομοσπονδιακού κράτους, το οποίο αναγνωρίζει σύντομα τις θεμελιώδεις ελευθερίες με μια *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων*.

Η κοινωνική επανάσταση δεν θα γίνει

Από την επαναστατική κρίση έως τη σύνταξη Συντάγματος, περνώντας από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας, η επανάσταση είναι κοινωνική ως προς τις διεκδικήσεις της. Στη διάρκεια του πολέμου, λαϊκές κινητοποιήσεις απαιτούν πάγωμα των τιμών· οι στρατιώτες (που δεν λάμβαναν τον μισθό τους, πεινούσαν, αρρώσταιναν) εξεγείρονται. Το νεαρό κυρίαρχο έθνος γνωρίζει πολλές εξεγέρσεις στις πόλεις ή στην ύπαιθρο. Επιστρέφοντας στα αγροκλήματά τους, οι στρατιώτες που απολύονται αρνούνται να καταβάλουν το μίσθωμα στους γαιοκτήμονες, απαιτούν τη διαγραφή των χρεών τους, την απόκτηση γης, δικαιότερη ανακατανομή του πλούτου. Ορισμένοι συγκροτούν πολιτοφυλακές και επιτίθενται στα δικαστήρια, πυρπολούν τα αρχεία για να σβήσουν τα χρέη: «Τον πλούτο των Ηνωμένων Πολιτειών τον σώσαμε όλοι από την κατάσχεσή του από τη Βρετανία και πρέπει να μοιραστεί ισότιμα σε όλους», φωνάζουν οι εξεγερμένοι «ρυθμιστές» στη Μασαχουσέτη. Θα τους κρεμάσουν. Είναι αλήθεια ότι ο κοινωνικός απολογισμός της επανάστασης παραμένει ισχνός. Ασφαλώς, οι τίτλοι ευγενείας έχουν καταργηθεί, αλλά ήταν κυρίως συμβολικοί στις αποικίες. Ασφαλώς, ένα μέρος των γαιών των νομιμοφρόνων που παρέμειναν πιστοί στο Στέμμα τεμαχίστηκε σε μικρούς κλήρους και πουλήθηκε, επιτρέποντας την πρόσβαση στην ιδιοκτησία σε μερικούς επίμορτους αγροκαλλιεργητές, οι οποίοι, ωστόσο, απαλλάσσονται από το άχθος των μισθωμάτων για να φορτωθούν εκείνο των χρεών. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, όμως, αυτή τη γη την οικειοποιούνται οι επαναστατικές ελίτ.

Η επανάσταση δεν καλύπτει το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και στους φτωχούς και δεν ανοίγει τις πόρτες της εξουσίας σε μια νέα κοινωνική τάξη. Παρά την αναγνώριση της λαϊκής κυριαρχίας, η ψηφοφορία παραμένει τιμοκρατική και δεν ψηφίζουν παρά εκείνοι που μετείχαν ήδη στην αποικιακή πολιτική ζωή. Τέλος, και πάνω απ' όλα, η δουλεία δεν καταργήθηκε. Οι Βόρειες Πολιτείες, που δεν

προσέφευγαν άλλωστε σ' αυτή, την καταργούν βαθμιαία, αλλά στον Νότιο ενισχύεται. Η επανάσταση επιτρέπει μόνο, το πολύ πολύ, τη δημιουργία ενός χώρου έκφρασης για τις διεκδικήσεις κατάργησής της. Όσο για τους Ινδιάνους... Το Κογκρέσο αποφασίζει, στα μέσα της δεκαετίας του 1780, τον σφετερισμό των ινδιάνικων γαιών δυτικά των συνόρων.

As μη λησμονούμε ποιοι έκαναν την Αμερικανική Επανάσταση: οι ιδρυτές πατέρες, ο Ουάσινγκτον, ο Τζέφερσον, ο Άνταμς, προέρχονταν όλοι από λευκές, προτεσταντικές και πλούσιες οικογένειες. Ήταν συντηρητικοί, προσηλωμένοι στην κοινωνική τάξη, στον οικονομικό φιλελευθερισμό και φοβούνταν τις λαϊκές τάξεις, για τις οποίες πίστευαν ότι έσπερναν την αταξία και το χάος. Η διαδικασία εθνικής επανάστασης συγκράτησε τις κοινωνικές προσδοκίες επιτυγχάνοντας τη συναίνεση ανάμεσα στις τάξεις με άξονα την υπεράσπιση της πατρίδας. Η κατάργηση της δουλείας θυσιάζεται στον βωμό της Ένωσης: οι ελίτ του Βορρά, συχνά υπέρ της κατάργησης, ήταν έτοιμες να κλείσουν τα μάτια στις δουλοκτητικές οικονομίες του Νότιου, ώστε να επιτραπεί η γέννηση του ομοσπονδιακού κράτους και ακολούθως μιας εθνικής αγοράς. Τέλος, οι επαναστατικές ελίτ στάθηκαν ικανές να αγοράσουν την κοινωνική ειρήνη πουλώντας ένα μέρος της γης στο ανώτερο στρώμα των επίμορτων καλλιεργητών, υποσχόμενες νέες γαίες χάρη στην κατάκτηση των ινδιάνικων περιοχών, ικανοποιώντας τους εργάτες των πόλεων με την εφαρμογή μιας προστατευτικής πολιτικής και την υπόσχεση ενίσχυσης των πωλήσεων σε μια αχανή εσωτερική αγορά, δημιουργώντας, τελικά, μια μεσαία τάξη ενδιαφερόμενη για την υπεράσπιση του καθεστώτος. Ωστόσο, το 1839, μια νέα εξέγερση των επίμορτων καλλιεργητών του Χάντσον δηλώνει «έτοιμη να ξαναρχίσει την επανάσταση από εκεί που την είχαν σταματήσει για να την οδηγήσει μέχρι την πλήρη απελευθέρωση και ανεξαρτησία του λαού».

Αυτή η εντύπωση ημιτελούς επανάστασης εξηγεί το γεγονός ότι συχνά οι Αμερικανοί ιστορικοί επεκτείνουν την επανάσταση μετά το 1787. Πολλοί θεωρούν ότι η επανάσταση χρειάστηκε να περιμένει τον εκδημοκρατισμό της δεκαετίας του 1830, επί προεδρίας Αντριου Τζάκσον, και τη θέσπιση της καθολικής ψηφοφορίας για να

ολοκληρωθεί. Άλλοι, μάλιστα, τοποθετούν την πραγματική περάτωση της Αμερικανικής Επανάστασης στον εμφύλιο πόλεμο Βορείων-Νοτίων (1861-1865) και στην κατάργηση της δουλείας (1865).

Ένας άνεμος ελευθερίας που φυσά από την Αμερική:

Η Αμερικανική Επανάσταση είχε μεγάλη απήχηση στους πεφωτισμένους φιλελεύθερους κύκλους της Ευρώπης. Έπαιξε ρόλο στην αφύπνιση των συνειδήσεων και κληροδότησε στον κόσμο ένα σύνολο από κείμενα και εμπειρίες για τα επαναστατικά και ανεξαρτησιακά κινήματα. Είναι η περίπτωση της *Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας*, που στηρίζεται στη σκέψη του Λοκ, η οποία νομιμοποιούσε την ανατροπή μιας εξουσίας κατηγορούμενης ότι παραβίαζε το συμβόλαιο που είχε συνάψει με τον λαό – με άλλα λόγια νομιμοποιούσε την επανάσταση. Είναι επίσης η περίπτωση της διακήρυξης των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, της διακήρυξης της λαϊκής κυριαρχίας. Τη δεκαετία του 1780, τα καθοδηγούμενα από τις φιλελεύθερες ελίτ επαναστατικά κινήματα εναντίον των κοινωνιών του παλαιού καθεστώτος εμπνεύστηκαν από την αμερικανική κληρονομιά, υιοθέτησαν το λεξιλόγιό της και δήλωσαν μάλιστα συνεχιστές της: οι Ιρλανδοί πατριώτες, σε αποικιακή σχέση με το βρετανικό Στέμμα, αρκετά όμοια με εκείνη των Αμερικανών, οι πατριώτες των Κάτω Χωρών που κατόρθωσαν για μια περίοδο να ανατρέψουν τον οίκο της Οράγγης-Νασάου στις Ηνωμένες Επαρχίες, μια μερίδα των Βέλγων επαναστατών ενάντια στην αυστριακή κυριαρχία και μάλιστα οι Γάλλοι βουλευτές του 1789.

Το 1955, ένας Γάλλος ιστορικός (ο Ζ. Γκοντιεσό) και ένας Αμερικανός συνάδελφός του (ο Ρ. Πάλμερ) διατύπωσαν την έννοια *ατλαντική επανάσταση*. Η Αμερικανική Επανάσταση αποτελεί, κατ' αυτούς, τη μήτρα ενός τεράστιου κινήματος ευρωπαϊκών επαναστάσεων, συμπεριλαμβανομένης της Γαλλικής. Αποδεικνυαν την ύπαρξη ενός ομοιογενούς χώρου χαρακτηριζόμενου από την άνθιση των εμπορικών ανταλλαγών και την κυκλοφορία των ιδεών και των ανθρώπων του Διαφωτισμού, όπου οι πλουτισμένες αστικές τάξεις επιθυμούσαν να μετέχουν στην πολιτική ζωή, αλλά προσέκρουαν στην αδυναμία των μοναρχιών να μεταρρυθμιστούν. Η Αμερικανική Επανάσταση

αποτέλεσε τη σπίθα που επέτρεψε την έκρηξη μιας επανάστασης θεωρούμενης γενικής, ολικής. Αυτή η ιδέα, που διατυπώθηκε σε συνθήκες ψυχρού πολέμου, προκάλεσε πρώτα μια ιδεολογική σύγκρουση: πολλοί είδαν πίσω από αυτή την ιδέα την επιδίωξη να νομιμοποιηθεί το ΝΑΤΟ και να εξυμνηθούν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Τη δεκαετία του 1980, τα πράγματα καταλάγιασαν και η συζήτηση απέκτησε επιστημονικό χαρακτήρα. Η ερμηνεία του Γκοντεσό υπεριμούσε τον ρόλο των πεφωτισμένων ελίτ εις βάρος άλλων δρώντων και παρέβλεπε τις μεγάλες διαφορές ανάμεσα στα κινήματα. Το μονόδρομο σχήμα της ατλαντικής επανάστασης αντικαταστάθηκε από μια ιστορία επαναστατικών κινήσεων πολλαπλών κατευθύνσεων, που λαμβάνει περισσότερο υπόψη της τις τοπικές προσαρμογές των μοντέλων.

Πράγματι, δεν πρέπει να υπεριμούμε τον ρόλο της Αμερικανικής Επανάστασης ως προτύπου. Το αμερικανικό παράδειγμα προκάλεσε επίσης κριτικές και απογοητεύσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά τις συνταγματικές επιλογές του και τη διατήρηση της δουλείας. Αν τα ευρωπαϊκά επαναστατικά κινήματα αναφέρονται στις Ηνωμένες Πολιτείες, το κάνουν κυρίως για να νομιμοποιήσουν τη δράση τους και, σ' αυτή την περίπτωση, δεν είναι συχνά παρά ένα μέσο μεταξύ άλλων. Οι Γάλλοι επαναστάτες θα είναι οι πρώτοι που θα θεωρήσουν την Αμερικανική Επανάσταση ατελή, προσδοκώντας από τη δική τους επανάσταση να την υπερβεί.